

การมีส่วนร่วมการจัดการศึกษาของชุมชน กรณีศึกษา : โรงเรียนบ้านเหมือดขาว

สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายโสธร เขต 1

Participation of community education. Case Study: Ban Muadkhaw
School Primary Education Area Office, Area 1 Yasothon

กนกกร บุญกว้าง¹
จิณณวัตร ปะโคทั้ง²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนบ้านเหมือดขาว อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และศึกษาเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหาร 1 คน ผู้ปกครองนักเรียน 16 คน นักเรียน 6 คน คณะครู 9 คน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 1 คน และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 9 คน รวม 42 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ชุด คือ ชุดที่ 1 สำหรับผู้บริหาร ชุดที่ 2 สำหรับผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ชุดที่ 3 สำหรับคณะครู ชุดที่ 4 สำหรับนักเรียน การวิเคราะห์ทางสถิติโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ของโรงเรียนบ้านเหมือดขาว มี 6 แนวทาง คือ 1) การมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น พบว่า โรงเรียนกับชุมชนการร่วมคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันในลักษณะของการร่วมคิด บนพื้นฐานความศรัทธาว่า ทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีศักยภาพในการพัฒนาโรงเรียนร่วมกัน 2) การมีส่วนร่วมในการร่วมวางแผน พบว่า โรงเรียนกับชุมชนนำสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแผนร่วมกันด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย 3) การมีส่วนร่วมในการร่วมกันลงมือทำ พบว่าโรงเรียนกับชุมชนนำแผนงานที่ได้แบ่งงานกันรับผิดชอบ เพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่ร่วมกันวางไว้ 4) การมีส่วนร่วมในการการร่วมกันติดตามและประเมินผล พบว่าโรงเรียนกับชุมชนร่วมกันติดตามผลงานที่ทำหลังจากดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว เพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน 5) การมีส่วนร่วมในการร่วมกันปรับปรุงแก้ไข พบว่าเมื่อมีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้นโรงเรียนและชุมชนจะใช้โอกาสในการประชุมผู้ปกครองนักเรียนเพื่อพูดคุยกันถึงปัญหา รวมถึงช่วยกันหาแนวทางแก้ไข 6) การมีส่วนร่วมในการร่วมกันรับผลประโยชน์ร่วมกันและชื่นชมยินดี พบว่า ส่วนมากเป็นผลประโยชน์ทางด้านจิตใจ มากกว่าจะเป็นผลตอบแทนทางด้านวัตถุสิ่งของจากโรงเรียนและชุมชน 2. เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1) เงื่อนไขการมีส่วนร่วมมากในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนช่วยเหลือ การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนและสนับสนุนอย่างจริง คณะครูมีความสามัคคีและร่วมกันพัฒนาอย่างจริงจัง ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน 2) เงื่อนไขการมีส่วนร่วมน้อยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ คนในชุมชนขาดความรู้เรื่องการบริหารงานของโรงเรียน เงื่อนไขเกี่ยวกับระเบียบราชการที่พบว่าค่อนข้างจะล่าช้า

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การจัดการศึกษา, ชุมชน

¹ หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

² คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Abstract

This research aims to study the involvement of the community in education Muadkhaw Maha Chana Chai District of Yasothon and education conditions of community participation in basic education. Targets used in this study, 42 administrators 16 Parents, 6 students, 9 teachers, 1 people leading local government, and director of basic education in nine subjects used in research. interview. Statistical analysis by analyzing the results of the study found that Participation of community education has six guidelines. 1 participation in mobilizing community participation was found that the school's research and analysis of common problems in the form of complicity. Based on the belief that Everyone who took part had the potential to develop school together. 2. Participation in joint planning. Found that the school community came together to put something together with a plan to mobilize resources from third parties. 3. Participating in the joint action. The school with the community to plan the division of responsibility. To plan or goal to put together. 4. Participation in joint monitoring and evaluation. The school community works together to make the various activities in order to improve the shortcomings and seek solutions together. 5. Participation in the. Joint revision. Found that when a problem occurs and the school community to take the opportunity of meeting the parents to discuss the problem. To help find solutions. 6. Participation in the joint benefit sharing and the joy found that many psychological benefits. Rather than return the object from the school and community. For the participation of the community in the provision of basic education. The results showed that: 1. Condition of participation in the provision of basic education, including local government leaders and community leaders help. The bundles themselves in several community groups. Group network and support real parents. Faculty harmony and mutual development seriously. Management is recognized by teachers and community 2. Conditions are less involved in the provision of basic education in the community, including lack of knowledge about the operation of the school. Conditions relating to government regulation was found to be somewhat delayed.

Keywords : Participation, Education, Community

บทนำ

การจัดการศึกษาของโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพและสำเร็จตามเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือ สนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่ง พนิจดา วีระชาติ (2542 : 26) ได้กล่าวถึงการจัดการของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าเป็นสถาบันที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมาอย่างช้านาน การจัดการศึกษาของ

โรงเรียนจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมของตนเองอย่างมีความสุข ทำให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนท้องถิ่นของตนเอง และโรงเรียนยังได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนอย่างมากมายในการจัดการศึกษา เช่น ทุนทรัพย์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ดังที่ กมล สดประเสริฐ และสุนทร สุนันชัย (2541 : 47) ได้กล่าวว่า ในสหรัฐอเมริกา การจัดการศึกษาได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีความผูกพันใกล้ชิดกับโรงเรียน คณะกรรมการจากผู้ปกครองเข้ามาบริหารโรงเรียน เป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน เพื่อประกันว่าโรงเรียนได้รับการสนับสนุนเพื่อคุณภาพการศึกษา ขณะที่ สิปพนนท์ เกตุทัต (2541 : 16) ได้สรุปว่า การปฏิรูปการศึกษาไทยจะประสบผลสำเร็จมีประสิทธิภาพนั้นต้องเริ่มจากฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนนั่นเองที่จะผลักดันให้การปฏิรูปการศึกษาให้เป็นผลสำเร็จเพื่อท้องถิ่นของตนเอง ส่วน สงบ ประเสริฐพันธุ์ (2543 : 45) ได้ให้ความสำคัญกับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาว่า การจัดการศึกษาในอนาคตควรเป็นรูปแบบการศึกษา โดยการกระจายอำนาจการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นอย่างเบ็ดเสร็จ เพิ่มบทบาทให้ภาคเอกชนและประชาชนในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการที่มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากส่วนกลางหรือจากเขตพื้นที่การศึกษาไปยังสถานศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ

การจัดการศึกษาในระดับสถานศึกษาขั้นพื้นฐานถือว่ามีความสำคัญมาก รัฐต้องปรับปรุงระบบการศึกษาให้มีเอกภาพด้านนโยบายและมาตรฐาน รวมทั้งให้กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เพื่อให้สถานศึกษามีความคล่องตัวในการบริหารและจัดการภายในสถานศึกษา รวมทั้งสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจในการจัดการศึกษาของชุมชน ในปัจจุบันชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางและเป้าหมายของสถานศึกษา โดยมีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งตัวแทนเข้าร่วมเป็นกรรมการร่วมดำเนินการกับคณะครูและผู้บริหารโรงเรียน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนต้องเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น กระบวนการจัดการศึกษาที่พัฒนาคนให้มีคุณภาพ เต็มศักยภาพ เป็นทั้งคนดี คนเก่ง และมีความสุข ในโลกยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลาย เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จำเป็นต้องใช้แนวคิดและวิธีการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

จากข้อมูลในแผนปฏิบัติการประจำปี 2553 โรงเรียนบ้านเหมือดขาว (2554 : 1-5) การจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษา เน้นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่บ้านเหมือดขาว และเคยเป็นศิษย์เก่าที่โรงเรียนแห่งนี้จึงมีความสนใจที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมการจัดการศึกษาของชุมชนเพื่อจะสามารถนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาปรับปรุง ให้จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอันจะเป็นแนวทางการพัฒนาโรงเรียนและชุมชนบ้านเหมือดขาวต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนบ้านเหมือดขาว อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนบ้านเหมือดขาว อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ไว้ดังนี้

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษามี 42 คน ประกอบด้วย ผู้บริหาร 1 คน ผู้ปกครองนักเรียน 16 คน นักเรียน 6 คน คณะครู 9 คน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 1 คน และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 9 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ศึกษาครั้งนี้ คือการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเหมือดขาวในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเกี่ยวกับแนวทางการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือทำ ร่วมติดตามและประเมินผล ร่วมปรับปรุงแก้ไข ร่วมรับผลประโยชน์และชื่นชมยินดี

นอกจากนี้ยังศึกษาถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งการมีส่วนร่วมมาก และการมีส่วนร่วมน้อยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นเอง จำนวน 4 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์ครู

ชุดที่ 3 แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรรมการสถานศึกษา

ชุดที่ 4 แบบสัมภาษณ์นักเรียน

ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) โดยเริ่มตั้งแต่ขณะเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งการทำทาง พฤติกรรม บรรยายภาพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อมาประกอบการแปลความหมายร่วมกับการถอดเทปและการบันทึกภาคสนาม มีการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีถอดเทปจดบันทึก แล้วนำกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่าน หรือกลับไปถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำอีก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงตามที่ผู้ให้ข้อมูลบอก เมื่อได้ข้อมูลในแต่ละครั้งแล้วทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ นำข้อมูลที่ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ นี้ เข้ามาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้วพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีแนวทางการมีส่วนร่วม ในชุมชนบ้านเหมือดขาว ดังนี้

1. ผลการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

1.1 การมีส่วนร่วมในการระดมความคิด (Brainstorming Participation) พบว่า เป็นการคิดค้น และวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันในลักษณะของการร่วมคิดที่มาจากทุกฝ่าย

1.2 การมีส่วนร่วมในการร่วมวางแผน (Planning Participation) พบว่าเป็นการนำสิ่งที่ร่วมคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย

1.3 การมีส่วนร่วมในการร่วมลงมือทำ (Taking Action Participation) พบว่า เป็นการนำแผนงานที่ได้ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบเพื่อให้เป็นไปตามแผนและเป้าหมายที่วางไว้

1.4 การมีส่วนร่วมในการร่วมติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) พบว่า เป็นการร่วมกันติดตามผลงานที่ทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น

1.5 การมีส่วนร่วมในการร่วมปรับปรุงแก้ไข (Adjust Participation) พบว่าเป็นการนำสิ่งที่ เป็นข้อบกพร่องมาร่วมกันหาแนวทางปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ได้ทางออกที่ดีที่สุด

1.6 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกันและขึ้นขมยินดี (Mutual Benefits Participation) พบว่า เป็นการร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ร่วมขึ้นขมยินดีในผลงานที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมทำ ซึ่งจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีสมานฉันท์และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

2. เจื่อนใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน

2.1 เจื่อนใจการมีส่วนร่วมการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมาก ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุน พบว่า มีเจื่อนใจที่ส่งเสริมสนับสนุนอยู่หลายประการ ที่สำคัญคือ

2.1.1 การมีผู้ปกครองให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะ ผู้ปกครองเป็นชุมชนกลุ่มใหญ่ ที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวน สนับสนุนให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และกิจกรรมของโรงเรียน

2.1.2 ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชน ช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง โดยเห็น ความสำคัญในการจัดการศึกษามาเป็นอันดับแรกทำให้การพัฒนาการศึกษาเป็นไปอย่างมีรูปธรรม

2.1.3 การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม เช่น สมาคมศิษย์เก่าบ้านเหมือดขาว สมาคมผู้ปกครองและกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน เป็นผลให้ชุมชนคุ้นเคยกับการร่วมมือในการดำเนินงาน กับกลุ่มต่าง ๆ และเกิดการร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ

2.1.4 คณะครูมีความสามัคคีและร่วมกันพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การร่วมมือร่วมใจของ คณะครูในโรงเรียนนับว่าเป็นแรงผลักดันที่มีพลังอีกส่วนหนึ่งที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายได้

2.1.5 ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน ผู้บริหารนับว่าเป็นแกนนำสำคัญ ที่จะเป็นส่วนช่วยในการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ ผู้บริหารของโรงเรียนบ้านเหมือดขาวมีบุคลิกลักษณะเด่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นแบบอย่าง ทุ่มเทให้กับการทำงานอย่างจริงจัง ประกอบกับเป็นผู้มีวิสัยทัศน์และเห็น ความสำคัญของการศึกษา คิดริเริ่มงานการศึกษาอย่างสร้างสรรค์ ทำให้เกิดการยอมรับในการทำงานจากทุกฝ่าย

2.2 เจื่อนใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานน้อย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการมี ส่วนร่วมแต่ก็เป็นส่วนน้อยซึ่งจากการศึกษาพบว่ามียู่ 2 ประการคือ

2.2.1 ชุมชนขาดความรู้เรื่องการดำเนินการของโรงเรียนในเรื่องของการจัดการเรียน การสอนอันอาจจะสืบเนื่องมาจากชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งมองว่าตนเองยังขาดความรู้เรื่องนี้ ที่จะมีส่วนร่วมเข้าไปจัดการเรียนการสอนได้

2.2.2 เจื่อนใจเกี่ยวกับระบบราชการ พบว่า อุปสรรคในการทำงานคือระบบราชการ ที่มีระเบียบปฏิบัติมากมายล่าช้า โดยเฉพาะในด้านงบประมาณที่ไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง

อภิปรายผลการวิจัย

จากสภาพการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา : โรงเรียนบ้านเหมือดขาว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายโสธร เขต 1 ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แนวทางการมีส่วนร่วม คือการที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งครู นักเรียน ผู้บริหาร ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน มาร่วมกันดำเนินการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และจากการวิเคราะห์การดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา : โรงเรียนบ้านเหมือดขาว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 1 พบว่า มีลักษณะของกระบวนการ (Process) และมีพลวัต (Dynamic) คือ มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ มีการแก้ปัญหาร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยพบว่ามีกระบวนการมีส่วนร่วม 6 ประการ คือ 1) การระดมความคิด (Brainstorming Participation) 2) การมีส่วนร่วมการวางแผน (Planning Participation) 3) การมีส่วนร่วมในการลงมือทำ (Taking Action Participation) 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) 5) การมีส่วนร่วมในการร่วมปรับปรุงแก้ไข (Adjust Participation) 6) การรับผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits Participation) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จินฉนวน วัชร ปะโคพัง (2549 : 104-105) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่ การระดมความคิด การร่วมวางแผน การร่วมกันลงมือทำ การร่วมกันติดตามและประเมินผล และการร่วมกันรับประโยชน์ร่วมกัน

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา : โรงเรียนบ้านเหมือดขาว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 1 ก่อนการวิจัยนั้นมีรูปแบบเพื่อให้ได้รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่เป็นลักษณะภาพนิ่ง เป็นรูปแบบที่ไม่มีการเคลื่อนไหว แต่หลังจากการวิจัยแล้วพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นรูปแบบที่มีการเคลื่อนไหวเป็นกระบวนการ (Process) มีพลวัตต่อเนื่อง (Dynamic) อยู่ตลอดเวลา และยังพบว่าในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมยังมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะที่ย้อนกลับหากันได้ในแต่ละขั้นตอน ถ้าขั้นตอนนั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ในขั้นตอนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อคิน ธิพัฒน์ (2527 : 100-101) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา 3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา 4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนาและยังสอดคล้องกับ บัณฑิต อ่อนคำ (2537 : 13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1) การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย ขั้นตอนที่ 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้ ขั้นตอนที่ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากรสิน วัสดุ อุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการ ขอความช่วยเหลือจากภายนอก ขั้นตอนที่ 4) การมีส่วนร่วมในขั้น

การรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ขั้นตอนที่ 5) การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด นอกจากนี้องค์การยูนิเซฟ WHO/UNICEF (1978 : 41-49) ที่ได้วิจัยพบว่ารูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตัดสินใจ กำหนดเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการสำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชน ต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบได้ในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน 3) การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ 4) การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่พหุวัฒนธรรม และยังคงคล้องกับ โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff 1980 : 213-218) ซึ่งได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าการมีส่วนร่วมมี 4 แบบ คือ 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และชื่นชมยินดี (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัสดุ ด้านสังคมและส่วนบุคคล 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ยังพบว่า นอกจากรูปแบบการมีส่วนร่วมการจัดการศึกษาของชุมชน กรณีศึกษา : โรงเรียนบ้านเหมือดขาว สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายโสธร เขต 1 มีรูปแบบเป็นกระบวนการแล้วยังมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ เงื่อนไขการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมาก ซึ่งมีข้อค้นพบที่สำคัญ 5 ประเด็น คือ 1) การมีผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา 2) ผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง 3) การมีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม 4) คณะครูมีความสามัคคีและร่วมพัฒนาอย่างจริงจัง และ 5) ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547 : 247-248) ที่กล่าวถึงในปัจจัยด้านสถานศึกษาที่เป็นปัจจัยส่งเสริม 3 ปัจจัย คือ 1) ผู้บริหารสถานศึกษา ปัจจัยนี้ถือเป็นบุคลิกเฉพาะตัว ซึ่งแต่ละคนจะมีไม่เหมือนกันแม้ว่าจะมีบทบาทหน้าที่ไม่แตกต่างกันก็ตาม บางคนมีความรู้สูง แต่ไม่สามารถปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จก็มี ดังนั้น หากผู้บริหารมีมนุษยสัมพันธ์สูง ความเป็นกันเอง ให้เกียรติแก่ผู้ปกครองก็จะทำให้บรรยากาศเป็นไปในทางที่ดี ในด้านความซื่อสัตย์ก็เป็นเรื่องสำคัญ หากผู้บริหารมีความโปร่งใสด้านการเงินซึ่งสามารถตรวจสอบได้ โดยเฉพาะการบริจาคเงินหรือทรัพย์สิน หากสถานศึกษานำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ก็จะทำให้เกิดความศรัทธาจากชุมชน เพราะผู้บริจาคย่อมมุ่งหวังให้สิ่งที่บริจาคไปนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด 2) ครู-อาจารย์ เป็นบุคลากรสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้เด็ก ดังนั้น ความเอาใจใส่ต่อการเรียนของเด็กซึ่งเป็นสิ่งปรารถนาของผู้ปกครองจะทำให้ผู้ปกครองยินดีที่จะตอบแทนสถานศึกษา ถ้าหากว่าบุตรหลานของเขาเรียนเก่งชนะการประกวดแข่งขันต่าง ๆ สามารถสอบเข้าเรียนต่อโรงเรียนที่มีชื่อเสียงได้ นอกจากนี้ ความห่วงใยของครูที่มีต่อเด็กในด้านสวัสดิภาพ ด้านยาเสพติด ด้านความสามารถของคณะครูตลอดจนความประพฤติ

ของครู ถ้าเป็นไปได้ก็ย่อมจะทำให้เป็นที่พึงพอใจของผู้ปกครอง 3) ผลการปฏิบัติงานของสถานศึกษา สถานศึกษาที่มีชื่อเสียง มีการจัดการเรียนการสอนที่ดี ครูเอาใจใส่นักเรียน มีผลงานทางวิชาการ เช่น ชนะ การประกวดห้องสมุด ชนะการประกวดสุขภาพอนามัยเด็ก ชนะการประกวดแข่งขันของนักเรียน เป็นต้น หากสถานศึกษาใดมีคุณสมบัติในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ จะทำให้ผู้ปกครองสนใจที่จะส่งบุตรหลานของตน เข้ามาเรียน จนทำให้บางแห่งเกิดปัญหาในการรับนักเรียน เพราะนักเรียนมีจำนวนมากเกินความต้องการของ สถานศึกษา และบางกรณีก็มีผู้ปกครองให้สินบนและยินดีซื้ออุปกรณ์ให้ทางสถานศึกษาตามที่ต้องการอีกด้วย และยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542 : 171-172) ที่พบว่าเงื่อนไขที่สนับสนุนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย เงื่อนไข 4 ประเด็น คือ 1) การที่มีการรวมกลุ่มกันเองในชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มหนุ่มสาวและกลุ่มเยาวชน 2) การมีสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลางของ ชุมชน ในชุมชน วัดมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาเพราะนอกจากวัดเป็นสถาบันทางศาสนาในชุมชนแล้วยัง เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล เพราะวัดเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเข้ามาร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ มากและสม่ำเสมอ 3) ผู้นำทางศาสนาให้การสนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา ผู้นำทางศาสนานับว่าเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการชักชวนหรือสนับสนุนให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน 4) ผู้นำชุมชนมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะ คณะกรรมการโรงเรียนและสมาชิกองค์กรการบริหารส่วนตำบล ส่วนมากเป็นคนวัยหนุ่มที่มีการศึกษาพอสมควร จึงมีความสนใจในการทำงานทั้งเพื่อการพัฒนาโรงเรียนและพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

1. ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการศึกษามาก แต่ขาด ภาคเอกชนและภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังนั้น รัฐ โดยกระทรวงศึกษาธิการ ควรวางระบบ กลไกและมาตรการให้เอกชนและภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยกำหนดสิทธิประโยชน์ แก่กลุ่ม ฝ่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจนและเป็นธรรม เช่น การลดภาษี การเพิ่มอุดหนุนให้กับภาคเอกชนเพื่อจูงใจให้เกิด การลงทุนทางการศึกษาและการระดมทรัพยากรใหม่ ๆ

2. ระเบียบกฎหมายที่เป็นรูปแบบของคณะกรรมการพบว่า สัดส่วนที่มาจากชุมชนมีน้อย ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการครูและบุคลากรทางการศึกษาควรเร่งรัดการออก กฎกระทรวงในส่วนที่เกี่ยวกับคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และ ในส่วนคุณสมบัติและการได้มาซึ่งคณะกรรมการ ควรให้มีความยืดหยุ่นและมีสัดส่วนที่ให้อำเภอผู้ปกครอง และ ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น รวมถึงควรมีการทบทวนและปรับปรุง กฎระเบียบ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3. ควรมีคณะกรรมการหรือองค์กรระดับชาติ ที่เป็นกลไกกลางในการรับผิดชอบ การส่งเสริม สนับสนุนรวมถึงติดตามผลและสงเคราะห์ข้อขัดข้องความรู้การมีส่วนร่วม เพื่อให้การมีส่วนร่วมจัดการศึกษา โดยทุกภาคส่วนของสังคมเกิดขึ้นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยคณะกรรมการดังกล่าวควรประกอบด้วยตัวแทน จากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติ

1. โรงเรียนและหน่วยงานการศึกษา เช่น เขตพื้นที่การศึกษา ระดมการมีส่วนร่วมจากชุมชน จัดทำเป็นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาโรงเรียนร่วมกัน
2. หน่วยงานการศึกษาควรให้ความสำคัญและสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนให้เข้ามาทำหน้าที่หรือมีบทบาทในการจัดการศึกษารูปแบบต่าง ๆ การคิดค้นแผนการร่วมมือ โครงการนำร่องและเป็นพี่เลี้ยง หรือกลไกการประสานชุมชน
3. ส่งเสริมให้แต่ละเขตพื้นที่การศึกษามีหน่วยประสานที่เป็นศูนย์กลางและเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาแก่ชุมชนและโรงเรียนในการขยายบทบาทการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมที่มีมาตรฐาน รวมถึงการสนับสนุนเครือข่ายชุมชนที่มีความพร้อมให้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนจัดการศึกษาในเขตพื้นที่นั้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

1. ควรศึกษาถึงรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในประเด็นปัญหาการวิจัยที่ว่า ทำอย่างไรชุมชนจึงจะได้รับประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนให้เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น
2. ควรศึกษากระบวนการเรียนรู้ในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความตระหนัก รวมถึงทักษะในการสานสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่มชุมชนอันหลากหลาย การรับมือและแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมที่เป็นรูปธรรมที่ยั่งยืน
3. ควรศึกษาถึงลักษณะรูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในชุมชน ในส่วนที่เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษา นอกโรงเรียน การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ หรือการจัดการศึกษาในลักษณะโรงเรียนในบ้าน (Home School) การตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน การจัดการศึกษาแบบโรงเรียน โรงงาน ที่เป็นรูปแบบใหม่ในการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น เพื่อแสวงหารูปแบบที่หลากหลายที่จะเป็นทางเลือกในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน และชุมชน รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อไป
4. ควรศึกษาถึงความยั่งยืน (Sustainability) ของกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนว่าทำอย่างไรจึงจะให้กระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วม มีการพัฒนาเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องไม่เสื่อมถอย เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีในการนำไปใช้พัฒนาโรงเรียนอื่น สืบต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดีจากความกรุณาและความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิณณวัตร ปะโคทั้ง และรองศาสตราจารย์ ดร.อศุภฤทธิ์ อุทัยรัตน์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง และสนับสนุนให้กำลังด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- จิณณวัตร ปะโคทั้ง. รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนดีเด่น
โรงเรียนกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา,
2549.
- บัณฑิต อ่อนคำ. รูปแบบการแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับพื้นที่โดยเน้นบทบาทชุมชนและระบบกลไกของ
รัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน : กรณีศึกษา
กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการป้องกันยาเสพติดให้โทษ, 2537.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม : ประชาชนองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น
และราชการ. กรุงเทพฯ : บั๊ค พลอยท์, 2547.
- ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. ปรินญานิพนธ์
การศึกษาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2542.
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมี
ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนากรุงเทพมหานคร. นครปฐม : ศูนย์ศึกษานโยบาย
สาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527.
- Cohen, J. and N. T. Uphoff. Participations Place in Rural Development : Seeking Clarify
Through. Cornell : Cornell University, 1980.
- WHO/UNICEF. Report of the International Conference on Primary Health Care. New York :
N. P., 1978.